

Досвід функціонування європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України.

Тривалий час Україна мала тривіальний і звulгаризований образ у світі, часом невіддільний від російського. З 2004 р. помітне увиразнення національної культури, її поступове відмежування як від пострадянської, так і від російської масової культури, набуття власного обличчя з характерними рисами. Сьогодні проблема упізнання України у світі є ще більш актуальною, зважаючи на агресивну політику Російської Федерації та поширення нею неправдивої інформації про нашу країну. Існує нагальна потреба запобігти спотворенню іміджу України та позитивно вплинути на уявлення міжнародної спільноти про нас.

На часі посилення культурної присутності України у світі, пошук діалогу та налагодження нових зв'язків, звернення до засобів культурної дипломатії, так званої «м'якої сили» зовнішньої політики. Під культурною дипломатією розуміють не лише інструмент вирішення певних зовнішньополітичних проблем, а й «дипломатію між культурами». Це дві пов'язані між собою, однак, принципово відмінні, ролі. У першому випадку культура виступає суб'єктом і слугує засобом досягнення порозуміння через обмін культурними цінностями. У другому – культура є об'єктом дипломатії, тоді як дипломатія модерує міжкультурний діалог.

Культурна дипломатія виконує такі функції:

- поширення інформації про країну через проведення культурних і мистецьких заходів, роботу культурних інституцій, популяризацію та пропаганду мови, мистецтва, культурної спадщини й національної кухні;
- формування позитивного іміджу країни у світі;
- налагодження двосторонніх зв'язків із країною перебування;
- поширення політичного впливу у країнах перебування;
- сприяння економічному розвитку держави, вихід на нові ринки.

Заходи культурної дипломатії передбачають інституалізацію міжнародних культурних зв'язків. Більшість впливових європейських держав сьогодні створили мережі культурних інституцій за кордоном. Зокрема, у Києві працюють культурні представництва багатьох європейських країн: Британська Рада (Велика Британія), Французький Інститут (Франція), Чеський центр (Чеська Республіка), Польський Інститут (Республіка Польща), Інститут Сервантеса (Іспанія), Гете-Інститут (Німеччина) та ін.

Діяльність цих інституцій має гібридний характер, чим відрізняється від роботи інших культурних державних закладів. Вони працюють при дипломатичних установах та підпорядковані міністерствам зовнішніх справ, але разом із тим змістом їх діяльності є власне культура. Дипломатична і культурна робота цих установ тісно між собою пов'язані, що й відповідає цілям та інструментам культурної дипломатії.

Україна може використати наявний досвід функціонування культурних інституцій за кордоном багатьох держав, зокрема щодо моделей їх фінансування, підпорядкування, основних видів діяльності та налагодження співпраці з іншими державними та недержавними установами.

Державна підтримка. Держава бачить у культурних інституціях за кордоном інструмент для впровадження культурної дипломатії та реалізації зовнішньополітичних інтересів. Попри те, що певні культурні інституції за кордоном є неурядовими організаціями (наприклад, Гете-Інститут, що фінансується федеральним урядом Німеччини), однак від держави отримують всебічну підтримку.

Попри те, що культурні центри (інститути) можуть мати власний бюджет, вагомим джерелом поповнення якого є мовні курси, основне фінансування здійснює держава. Наприклад, Чеський центр отримує основне фінансування з державного бюджету, яке розподіляється на утримання штату працівників та приміщення, а також на окремі програми (викуп авторського права, виставкова діяльність), а на інші програми практикується залучення партнерів (наприклад, на видання книжок).

У деяких європейських країнах, наприклад, Франції, промоцією культури займається переважно держава, культура значно менше поширюється через приватні інституції або митців. Суттєвою підтримкою низки європейських держав є кроки щодо об'єднання вже існуючих культурних організацій за кордоном. Скажімо, відповідно до реформи Міністерства закордонних та Європейських справ Франції було вирішено поєднати Служби культурної співпраці при посольствах та Французькі інститути в різних країнах. Схожим шляхом пішла і Німеччина: у 1950–1960 рр. усі державні федеральні установи культури за кордоном стали частиною Гете-Інституту. Ці прецеденти є особливо цінними для України, яка має культурні осередки в багатьох країнах Європи з різним статусом: державні, діаспорні, приватні культурні центри.

Підпорядкування міністерствам закордонних справ. У багатьох європейських країн більшість культурних установ є додатковою ланкою дипломатичних структур, що, власне, і дає підставу говорити про культурні організації як про інституції культурної дипломатії, на відміну від інших суб'єктів культурних обмінів. Зазвичай інституція виконує завдання відділу з питань культури та науки дипломатичної установи: Польський Інститут виконує завдання відділу з питань культури та науки Посольства Республіки Польща, а Французький Інститут у Києві є складовою відділу культури та співробітництва Посольства Франції в Україні. Водночас такі інституції підтримують не лише культуру держави-репрезентанта, а й її економіку та зорієнтовану на експорт політику, представляють інтереси як урядових організацій, так і приватного бізнесу за кордоном. Наприклад, у статуті Чеських центрів зазначається, що ці установи покликані співпрацювати з державними і

недержавними організаціями Чеської Республіки з метою розвитку їх діяльності за кордоном, якщо вона відповідає інтересам держави.

Вивчення мови як визначальний елемент діяльності. Поширення мови є одним з найбільш дієвих факторів впливу країни за кордоном. Зазвичай більшість із культурних закладів починають свою діяльність із мовного компоненту. Гете-Інститут розвинув свою діяльність у 1951 р. з мовних курсів; коли він був заснований, його призначенням було навчати іноземних учителів німецької мови в Німеччині; мовний елемент і надалі залишається провідним у діяльності інституції.

Промоція мови є таким же першочерговим завданням, як і промоція культури для більшості культурних інституцій. У той же час діяльність деяких з них орієнтується суто на поширення мови та отримання з цього дивідендів: наприклад, Гете-Інститут іноді протягом року на проведенні мовних курсів заробляє близько 100 млн євро.

Широка культурна діяльність. Це передбачає вихід за межі дипломатичних заходів, підтримку гастрольної діяльності, сприяння розвитку різноманітних культурних і мистецьких напрямів (кінематограф, театр, візуальне мистецтво, музика, архітектура та урбанізм, музейна справа). Культурні інституції сприяють становленню та розвитку зв'язків між установами й митцями країни-репрезентанта та країни перебування з метою досягнення довготривалої співпраці. Зазвичай такі зв'язки й уможливають розвиток культури, впливаючи на її креативність, соціальну та економічну корисність.

Демократичні принципи діяльності. Більшість із культурних інституцій орієнтуються у своїй діяльності на європейські цінності, такі як рівність, відкритість, розмаїття. Наприклад, Британська Рада послідовно застосовує політику рівних можливостей у всіх аспектах своєї діяльності, цінності якої втілені в організаційні процеси, враховуються під час прийняття управлінських рішень та планування проектної діяльності.

Залучення партнерів. Розвиток партнерства (мистецьке партнерство, партнерство із установами, спонсорами, засобами масової інформації) сприяє як зміцненню існуючих зв'язків, так і налагодженню нових. З одного боку, це дає додаткові можливості для фінансування й більш успішної реалізації проектів, а з іншого – сприяє налагодженню співробітництва з конкретними культурними осередками та окремими митцями.

Професійна зацікавленість сучасною культурою. Практично всі європейські культурні інституції транслиують до країни перебування найновіші суспільні ідеї зі своїх країн, що, відповідно, впливає на взаємне зацікавлення сучасною культурою. Більшість заходів сучасного мистецтва (фестивалі, виставки, перфоманси) неможливі поза міжнародною культурною співпрацею. Як правило, культурні установи при дипломатичних представництвах

виокремлюють як пріоритет той чи інший вид мистецтва, якому надають підтримку. Наприклад, Чеський Центр у Києві проголошує особливим напрямом своєї діяльності підтримку молоді альтернативної музики, у статуті Чеських центрів зазначено, що їх діяльність спрямована на розвиток альтернативних пошуків і нових тенденцій у мистецтві.

Багаторівневність, мережевість. Кожен із закладів є одним з великого числа подібних установ у світі, що дає змогу узгоджувати та координувати діяльність, працювати на основі спільної стратегії, ставити єдині цілі та досягати їх єдиними методами. У діяльності всіх філіалів певної мережі використовується ідентичний інструментарій, що дає можливість заощаджувати на фінансових ресурсах та фахівцях, спрямовувати потенціал центрів на реалізацію конкретних проектів та при цьому досягати високої ефективності. Така організація передбачає існування центрального офісу (бюро, штаб-квартира) у культурному центрі держави, не обов'язково в столиці (наприклад, Гете-Інститут має штаб-квартиру в Мюнхені).

Оснащення інформаційними ресурсами (бібліотека, медіатека). Не менш вагомим елементом діяльності інституцій (окрім мовних курсів) є поширення найбільш повної і достовірної інформації про країну за кордоном. Обов'язковою частиною культурних інституцій є наявність інформаційних ресурсів, де можна отримати інформаційне та документальне обслуговування, відвідати читальний зал, отримати абонемент на книги, CD та DVD, попрацювати із засобами масової інформації. Каталог ресурсного центру зазвичай є широкодоступним через його розміщення в мережі Інтернет.

Промоція книжки, літературні проекти. Серед культурних проектів надзвичайно поширеними є літературні проекти, що стимулюють книговидавництво та читання. Перекладацькі проекти є пріоритетом підтримки установ культурної дипломатії, оскільки сам переклад виступає своєрідним «містком» між культурами, що дає змогу їхнім представникам зрозуміти одна одну. Скажімо, у 2006 р. Польський Інститут, спільно з Міжнародним Фондом «Відродження», заснував щорічний конкурс для українських видавництв: «Переклад сучасної польської наукової літератури та есеїстики українською мовою». Завдяки такому інструменту польська наукова та художня література присутня в українських книгарнях. Так само при Посольстві Франції в Україні діє програма сприяння видавничій справі «Сковорода», що стимулює переклади з французької мови на українську.

Членство в мережі Національних інститутів культури Європейського Союзу (EUNIC) як перспектива розвитку. Завдяки роботі цієї мережі культура пов'язана з такими ключовими галузями як розвиток, екологія, запобігання конфліктам та їх розв'язання, проекти заохочують інновації й розвиток креативної економіки. EUNIC – мережа європейських національних культурних інститутів, створена у 2006 р., має 32 члени з 27 країн, базується на відкритій

співпраці між культурними інституціями Європи, визнана лідером культурної співпраці, покликана просувати європейські цінності, її метою є піднесення ролі культури у Європі та поширення культурного діалогу й обмінів.

Висновки

Престиж держави та її міжнародний статус великою мірою залежать від того, як працює її культурна дипломатія та як функціонують установи, що її представляють. Особливо це важливо в період, коли проти України ведеться вкрай агресивна гібридна війна, вагомою складовою якої є інформаційні й дипломатичні чинники. В основі їх організації лежать інституційність, ієрархічність і багаторівневність (мережевість).

Передусім, необхідно подолати різночитання поняття культури в ЄС та в Україні. Згідно з документами європейських структур, культуру визначено пріоритетом європейської розбудови, вона виступає репрезентантом європейської ідентичності та громадянства, проголошується носієм такої визначальної європейської цінності, як розмаїття. Протягом незалежності України політичний клас не розглядав культуру як пріоритетну галузь державної політики, на якій роками позначалися недофінансування, корумпованість, непрофесійність. Це, відповідно, і досі перешкоджає забезпеченню її відкритості, виходу українського культурного продукту на європейський ринок, унеможливорює повноцінний розвиток української культурної дипломатії.

Подолання негативних тенденцій у культурі неодмінно поставить на порядку денному питання про розширення можливостей культури, зокрема, і на рівні зовнішньої політики. Узагальнений досвід роботи європейських культурних інституцій таких країн, як Великобританія, Франція, Польща, Чехія, Німеччина, Іспанія може слугувати зразком успішної реалізації культурної дипломатії за умов врахування основних засад їх діяльності.

Підґрунтям для створення інституцій є вже напрацьовані зв'язки між приватними учасниками культурного процесу, діяльність осередків української діаспори, робота культурно-інформаційних центрів у складі дипломатичних установ за кордоном. На сьогодні є очевидним, що останні не можуть бути використаними як інструмент культурної дипломатії без ґрунтового переформатування. Заходи культурної дипломатії повинні відбуватися за тісної підтримки держави, однак без чиновницького тиску.

Стимулювати розвиток культурної дипломатії неможливо без інновацій у культурі та без змістовної культурної політики, відтак частину повноважень з реалізації культурної дипломатії варто перекласти на Міністерство культури України, як і визначено в Положенні про діяльність культурно-інформаційних центрів.

Рекомендації

1. З метою впровадження ефективної політики культурної дипломатії Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ України необхідно створити мережу культурних інституцій України за кордоном (робоча назва – Українські Інститути). Змістом діяльності мережі Українських Інститутів є забезпечення послідовного й результативного впливу Української Держави за кордоном шляхом організації взаємоузгоджених культурних акцій та сприяння поширенню українського культурного продукту.

2. Розробити концепцію та стратегію діяльності відповідних інституцій із врахуванням досвіду європейських культурних інститутів, визначення пріоритетних локацій, зважаючи на інтереси України та активність українських громад за кордоном. Основні положення даних документів мають визначити й затвердити:

а) модель фінансування (окрім основного, бюджетного, зміцнювати можливість залучення приватних та спонсорських коштів);

б) місцезнаходження і повноваження центрального офісу Українського Інституту (у Києві або Львові) та визначатимуть субординацію й координування діяльності окремих установ мережі (підпорядкування Міністерству закордонних справ України, робота окремих установ як частин дипломатичних представництв України за кордоном, узгодженість діяльності інститутів як мережі тощо);

в) завдання Інститутів (поширення інформації про країну та формування її позитивного іміджу, налагодження двосторонніх зв'язків із країною перебування, сприяння економічному розвитку держави, вихід національного продукту на нові ринки, популяризація та пропаганда української мови, мистецтва, культурної спадщини й національної кухні);

г) кількісний склад штату та визначатимуть перелік посад працівників Інститутів, необхідність і механізм їх конкурсного відбору;

г) основні принципи діяльності цих Інститутів, такі, як відкритість, доступність та прозорість, а також передбачатимуть здійснення моніторингу ефективності їх діяльності.

3. Напрацювати бізнес-модель функціонування культурних інституцій. Використовуючи культуру як частину брендінгу країни, передбачити їх державну підтримку та видатки з бюджету, створити умови для можливості отримувати додаткові ресурси через залучення партнерів, ведення курсів із вивчення мови. Визначити оптимальне співвідношення державного та приватного ресурсів у діяльності нових представництв. Для цього необхідно переглянути Закон України «Про державно-приватне партнерство» (№ 2404-VI від 01.07.2010 р.) та Закон України «Про благодійну діяльність і благодійні організації» (№ 5073-VI від 05.07.2012 р.) у напрямі зацікавлення співпраці

бізнес-асоціацій та представників культурно-мистецького середовища з метою побудови і просування українського бренду.

4. Розширити відповідальність Міністерства культури України за роботу культурних інституцій за кордоном та залучити його до організації діяльності цих інституцій, виходячи з потреб розвитку національної культури як культури сучасної. Внести зміни до Положення про Міністерство культури України з метою розширення його компетенції в царині культурної дипломатії. Передбачити там також механізм погодження рішень Міністерства закордонних справ України з Міністерством культури України.

5. Під час розробки стратегії діяльності інституцій підвищити кваліфікаційні вимоги до професійних кадрів. Зокрема, визнати доцільним наявність у штаті одного (керівного) працівника дипломатичної установи, тоді як основний склад штату становитимуть фахівці з досвідом діяльності у сфері практичного менеджменту в культурній сфері. Визначити процедуру рекрутингу на основі конкурсу за участі Експертної ради при Міністерстві культури України (*Розумна О. Досвід функціонування європейських інститутів культурної дипломатії: висновки для України. Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень (<http://www.niss.gov.ua/articles/1649/>).*